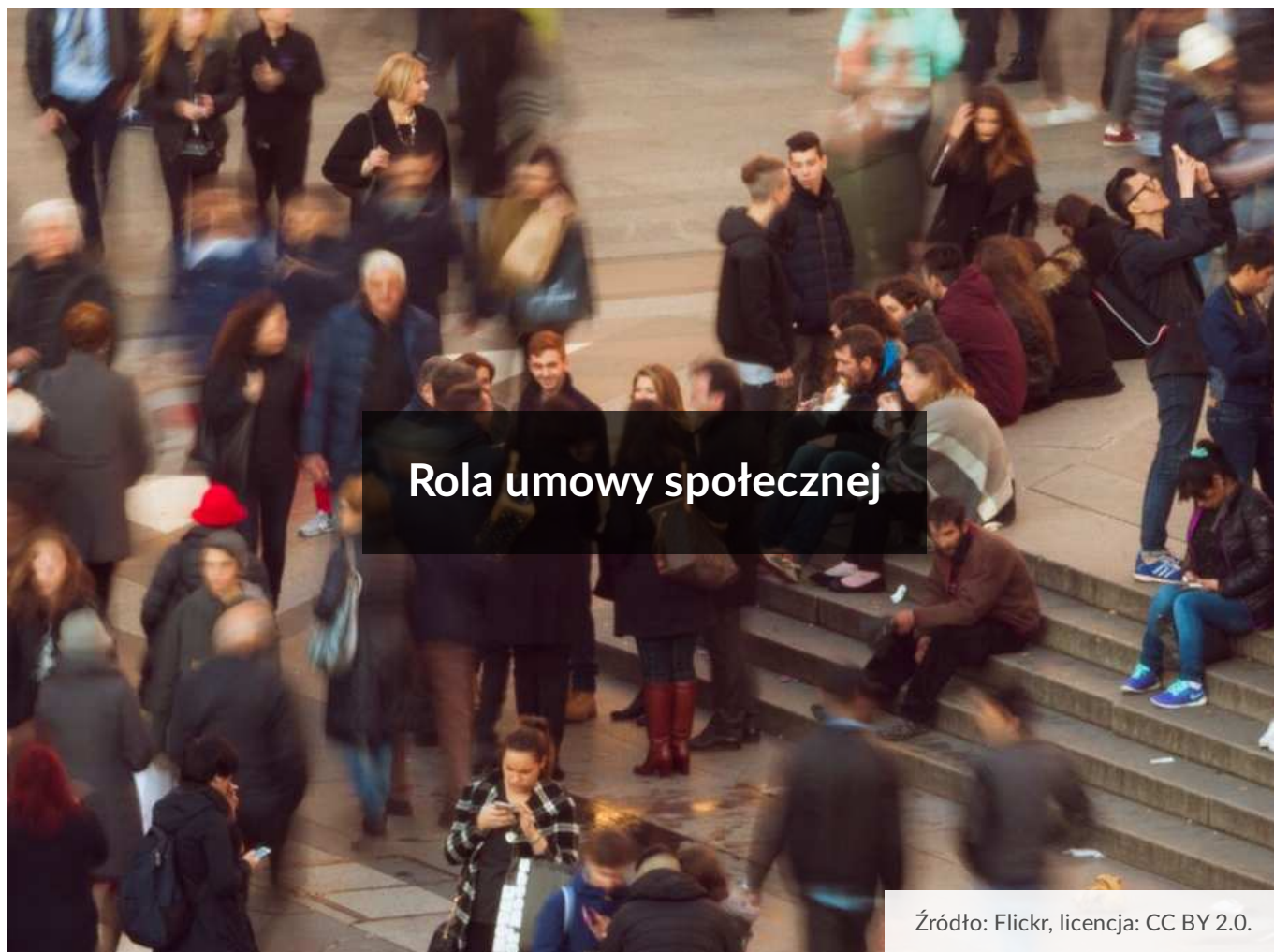

Rola umowy społecznej

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Schemat](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Uczciwa umowa polega chociażby na tym, że obydwie strony dobrowolnie i świadomie umawiają się na coś. Na przykład na wymianę książek. Czymś osobliwym byłaby sytuacja, gdy ktoś podejmuje takie zobowiązanie za inną osobę, nie pytając jej o zdanie. Jeśli mama w imieniu dziecka pożycza komuś jego ulubioną książkę, może to zostać uznane przez dziecko za nadużycie i w takim przypadku na pewno zostanie zapytana, jakim prawem to zrobiła. Taką osobliwą umową jest umowa społeczna – nikt nie pytał poszczególnych osób, czy się na nią zgadzają, a mimo tego, niektórzy filozofowie uważają, że obowiązuje ona wszystkich ludzi. Warto zastanowić się, czy każdy rodzaj umowy wymaga indywidualnej zgody.

Twoje cele

- Poznasz różne formy organizowania się społeczeństw.
- Porównasz odmienne teorie uzasadniające władzę państwową.
- Zastanowisz się, czy umowa społeczna obowiązuje także ciebie.

Przeczytaj

Dlaczego istnieją państwa?

Pojęcie **umowy społecznej** wiąże z pytaniem o to, dlaczego istnieją państwa i jakie jest ich pochodzenie. Filozofowie często zadają pytanie „dlaczego?” – chodzi im wtedy nie tylko o zrozumienie genezy jakiegoś zjawiska, ale też o wyjaśnienie jego racjonalności. Innymi słowy, pytają o to, z jakiego powodu coś jest i czy musi istnieć.

Pytanie o genezę państwa dotyczy tego, dlaczego ludzie łączą się w instytucje i dlaczego nie mogą żyć niezależnie, np. w plemionach. Czy państwa istniały od zawsze, czy zostały powołane, a jeżeli tak, to przez kogo i z jakiej przyczyny? I wreszcie – czy z faktu istnienia państwa wynikają jakieś zobowiązania wobec niego? Myśl anarchistyczna kwestionuje taki stan rzeczy.

Skąd pochodzi władza?

Zagadnienie umowy społecznej oraz genezy państwa jest też pytaniem o władzę. Posiadanie władzy jest połączone z wpływem na innych, np. nauczyciel ma władzę nad uczniami, ponieważ w pewnych granicach może decydować o celach, treści i metodach nauczania; z kolei monarcha rządzi poddanymi, gdyż tworzy i egzekwuje prawo, któremu muszą być posłuszni. Należy zatem zapytać: kto dał prawo królowi do tego, by władać? Czy jego władza posiada legitymizację, czy jest uzurpacją? Czy poddani rzeczywiście muszą przestrzegać jego nakazów?

Historyczna odpowiedź na to pytanie miała często charakter religijny: władza została stworzona przez boga lub bogów, którzy przekazali ją monarchom. Król ma prawo decydować o losie swoich poddanych, ponieważ jest namiestnikiem bożym na ziemi i w jego imieniu sprawuje władzę. Ta koncepcja oznacza, że władza ma charakter transcendentny – nie pochodzi z tego świata i nie może być w nim zakwestionowana. Oczywiście, współcześnie taka odpowiedź jest mało przekonująca, zatem filozofowie próbowali znaleźć odpowiedź racjonalną, niewymagającą odwoływania się do transcendencji. Teoria umowy społecznej mówi o tym, że legalna władza państwowa musi pochodzić z jakiejś formy zgody społeczeństwa.

Umowa dorozumiana

Mówi się o tym, że umowa społeczna to [umowa dorozumiana](#). Pojęcie to pochodzi z dziedziny nauk prawnych. Zazwyczaj, myśląc o umowie, ma się na myśli sytuację, w której dwie strony świadomie godzą się na coś i wyrażają swoją wolę np. na piśmie lub ustnie. Umowa dorozumiana różni się od niej tym, że wola nie jest w niej wyrażona wprost, tzn. wypowiedziana albo zapisana, lecz – w danych okolicznościach i określonym kontekście społecznym – pewne zachowania stanowią wyraz woli i wiążą się ze zobowiązaniami.

Często podawanym przykładem jest jazda autobusem. Wsiadając do pojazdu, nie podpisujemy żadnej umowy z przewoźnikiem, nikomu też się nic nie obiecuje. Jednak samo wejście do autobusu powoduje wyrażenie woli skorzystania z usług i oznacza to, że pasażerowie zobowiązują się zapłacić za przejazd, zaś przewoźnik – wykonać usługę. Jeżeli podróżuje się bez biletu, to postanowienia umowy zostają złamane, co może wywołać konsekwencje w postaci grzywny.

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Podobny charakter, zdaniem jej zwolenników, ma umowa społeczna. Państwa i władza państwowa istnieją, gdyż są wynikiem umowy między ludźmi. Nie ma tu konieczności, by każdy z osobna podpisywał kontrakt, lecz sam fakt życia we wspólnocie sprawia, że konkretne jednostki stają się zobowiązaną stroną.

Na przykład przeciwnicy podatków twierdzą, że ich pobieranie nie ma uzasadnienia, ponieważ nikt nigdy nikogo nie pytał o zgodę ani na ich pobieranie, ani na korzystanie z opieki państwa. Zwolennicy teorii umowy społecznej odpowiedzieliby na ten argument, że przez sam fakt mieszkania i funkcjonowania w danym państwie stajemy się jego obywatelami, co pociąga ze sobą nie tylko pewne prawa, ale i obowiązki.

***Lewiatan* Tomasza Hobbesa**

Teoria umowy społecznej była rozwijana już od starożytności, jednak to filozof Tomasz Hobbes jest z nią najbardziej kojarzony. Hobbes twierdził, że państwo powstało, by okiełznać naturę człowieka. W stanie natury człowiek jest bowiem egoistą, który dba jedynie o swoje własne dobro, więc nie jest w stanie uniknąć konfliktu, przez co stan ten utożsamia się z wojną wszystkich ze wszystkimi. Konflikt wyniszcza i w szerszej perspektywie stanowi zagrożenie dla gatunku ludzkiego.

Okładka pierwszego wydania *Lewiatana* Tomasza Hobbesa

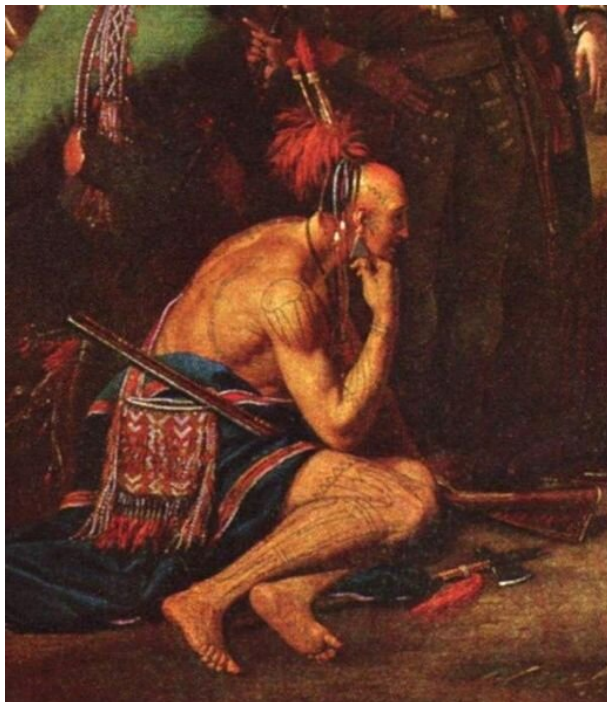
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Człowiek z natury nie jest zatem zwierzęciem społecznym. Aby uniknąć samozniszczenia, musiał porzucić swoją naturę i stworzyć państwo, które będzie regulowało stosunki między ludźmi w taki sposób, by zachować spokój społeczny. Stworzenie państwa było więc racjonalnym wyborem, rodzajem umowy zawierającym zgodę na powołanie instytucji, by zakończyć przemoc.

Hobbes posługuje się figurą Lewiatana, potwora morskiego wspomnianego w Starym Testamencie. To metafora państwa, któremu wszyscy się podporządkowują i boją się go. Państwo odbiera obywatelom prawo do przemocy, samo przyznając sobie monopol w tym zakresie. Dzięki temu powrót do stanu „wojny wszystkich ze wszystkimi” jest niemożliwy.

Umowa społeczna Jana Jakuba Rousseau

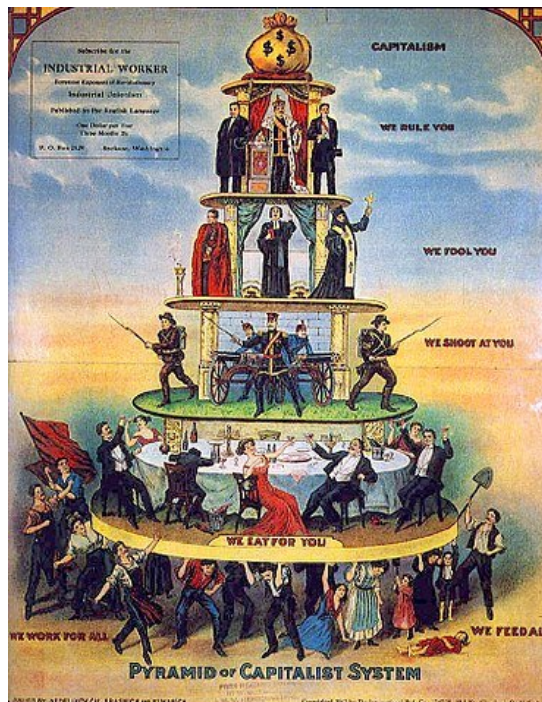
Odmienne stanowisko w kwestii umowy społecznej przedstawił Jan Jakub Rousseau. Filozof ten nie podzielał przekonania Hobbesa, jakoby człowiek miał być z natury zły – wprost przeciwnie. Człowiek pierwotny miałby być dobry, szczery i otwarty. To, co doprowadziło do jego moralnej degradacji, to postęp: rozwój nauki, kultury i sztuki. Odpowiadając na pytanie o naturę człowieka, Rousseau twierdzi, że jest on dobry, ma jedynie załączki zła i to właśnie rozwój nauki doprowadza do ich rozwoju.

Filozofię Jana Jakuba Rousseau można wpisać w tradycję mitu „szlachetnego dzikusa”. To romantyczna wiara w naturalną dobroć i szlachetność ludów pierwotnych. Ilustracja przedstawia fragment obrazu Benjamin Westa pt. *Śmierć generała Wolfe’a*. Widać na nim przedstawiciela rdzennych mieszkańców Ameryki Północnej.
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Na podstawie tych założeń antropologicznych Rousseau zbudował swoją utopijną wizję społeczeństwa demokratycznego. Warto pamiętać, że dla filozofa wszelkie ówczesne modele państwowe były nie do zaakceptowania, ograniczały bowiem wolność człowieka. Dlatego zaproponował przejście do demokracji bezpośredniej, w której decyzje są podejmowane przez wszystkich członków społeczności, a nie przez ich przedstawicieli, uzurpujących sobie do tego prawo. Tu również pojawia się pojęcie umowy społecznej. W przeciwieństwie do koncepcji Hobbesa, według Rousseau jest to umowa, którą podejmują dobrowolnie członkowie danej społeczności, nie jest to zatem umowa dorozumiana. Ponadto, jej celem nie jest uwolnienie się od brutalnej natury ludzkiej, lecz od zniewalającej siły cywilizacji.

Podsumowanie

Ilustracja pochodzi z amerykańskiego pisma robotniczego z początku XX w. To przykład lewicowej krytyki państwa kapitalistycznego, które nie służy wszystkim obywatelom, ale jedynie wybranym. Poszczególne stany są opisane: *władza – rządźmy wami; duchowieństwo – okłamujemy was; armia – strzelamy do was; burżuazja – jemy za was; robotnicy – pracujemy dla wszystkich i karmimy wszystkich*. Państwo nie jest zatem racjonalnym wyborem, jak chcieliby zwolennicy umowy społecznej. Jest bytem narzuconym.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Teoretyków umowy społecznej było oczywiście więcej. Powyżej wskazano jedynie dwa, najbardziej charakterystyczne przykłady. Według nich porządek społeczny jest wynikiem porozumienia pomiędzy członkami społeczności. Legalna władza państwowa musi zatem wywodzić się od zgody społecznej – bez tego będzie tylko uzurpacją. Mówiąc inaczej: człowiek musiał dobrowolnie i świadomie porzucić stan natury, by rozpocząć życie we wspólnocie.

Słownik

umowa społeczna

filozoficzna próba wyjaśnienia genezy państwa i władzy państwowej, wskazuje na to, że porządek społeczny jest rezultatem porozumienia między członkami społeczności

umowa dorozumiana

rodzaj umowy, która nie jest zapisana lub wypowiedziana wprost, lecz jej zawarcie wynika z określonych działań w danym kontekście

feudalizm

(łac. *feodum* – lenno, nadanie) ustrój społeczno-gospodarczy opierający się na hierarchicznym systemie stanowym; dominował w Europie od średniowieczu aż do czasów rewolucji przemysłowej

globalizacja

(ang. *global* – światowy, globalny) zjawisko polegające na coraz większej zależności i integracji państw i społeczeństw, jest ono silnie związane z rozwojem internetu oraz możliwością łatwego i szybkiego przemieszczania się osób i towarów

Schemat

Polecenie 1

Poniższy schemat pokazuje różnorodność form organizacji społecznej. Schemat ten jest oczywiście bardzo dużym uproszczeniem – pokazuje tylko cztery formy spośród niezliczonych sposobów organizowania się ludzi. Przeczytaj opisy tych czterech form i odpowiedz na pytanie, w jaki sposób organizowana jest władza w każdym z nich.

Ilustracja nr 1: źródło: Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 2.0, autor: Thomas T. Ilustracja 2: źródło: Wikimedia Commons, licencja: domena publiczna. Ilustracja 3: źródło: Wikimedia Commons, licencja: domena publiczna. Ilustracja 4: licencja: CC0.

Polecenie 2

Jakie są najbardziej charakterystyczne symbole władzy w tych formach? Stwórz na ten temat krótką notatkę.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Wybierz sformułowanie, które najlepiej definiuje pojęcie umowy dorozumianej.

- ☐ To umowa, którą ktoś zawarł w imieniu innej osoby.
- ☐ To umowa zawarta tylko ustnie.
- ☐ To umowa, której zawarcie wynika z kontekstu sytuacji.
- ☐ To umowa, której trzeba się domyślić.

Ćwiczenie 2

Zaznacz wszystkie pasujące odpowiedzi. Lewiatan, figura, którą posługuje się Tomasz Hobbes, jest symbolem...

- ☐ bestii, która poluje na ludzi.
- ☐ władzy państwowej.
- ☐ wojny wszystkich ze wszystkimi.
- ☐ państwa, która ogranicza przemoc między ludźmi.
- ☐ kary za niemoralne zachowanie.

Ćwiczenie 3

Poniższy tekst jest podsumowaniem argumentacji Tomasza Hobbesa. Uzupełnij go podanymi wyrażeniami, pamiętając, że kilka propozycji jest błędnych.

Tomasz Hobbes uważał, że człowiek jest z natury . W stanie natury panuje . Powołanie jest konieczne, żeby uniknąć . Zatem to decyzja .

wojna domowa

parlamentu

emocjonalna

zły

dobry

racjonalna

wojna wszystkich ze wszystkimi

sekularyzacji

władzy państwowej

samozagłady

Ćwiczenie 4

Jan Jakub Rousseau stwierdził, że: *Wszystko jest dobre, gdy wychodzi z rąk twórcy; wszystko wyrodnieje w rękach człowieka.*

Jak należy rozumieć to sformułowanie, biorąc pod uwagę całość poglądów filozofa?

Ćwiczenie 5

Mówi się, że umowa społeczna jest rodzajem umowy dorozumianej. Co to może oznaczać? Jakie konsekwencje z tego wynikają?

Ćwiczenie 6

Jaka jest różnica pomiędzy poglądami Hobbesa i Rousseau? Przeanalizuj poszczególne zdania, a następnie przenieś je w odpowiednie miejsce w tabeli.

Tomasz Hobbes		Jan Jakub Rousseau

Ćwiczenie 7

Teoria umowy społecznej to próba udowodnienia, że utworzenie państwa było aktem racjonalnym i koniecznym. Racjonalnie i konieczne ma być zatem, byśmy podporządkowali się władzy państwowej. Spróbuj zakwestionować tę linię rozumowania i zaproponuj argument odwrotny.

Ćwiczenie 8

Spróbuj skonstruować argument alternatywny względem teorii umowy społecznej. Uzasadnij w ten sposób sens istnienia władzy państwowej.

Dla nauczyciela

Autor: Paweł Kaniowski

Przedmiot: Filozofia

Temat: Rola umowy społecznej

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

III. Wybrane problemy filozofii.

10. Wybrane spory z zakresu filozofii polityki. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:

2) o genezę państwa (koncepcja umowy społecznej – koncepcja samorzutnej ewolucji);

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne. Uczeń:

- przedstawia różne formy organizowania się społeczeństw;
- porównuje odmienne teorie uzasadniające władzę państwową;
- zastanawia się, kogo obowiązuje umowa społeczna.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- rybi szkielet.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Przed lekcją nauczyciel prosi uczniów o przygotowanie informacji na temat różnego rodzaju umów.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel przedstawia uczniom temat lekcji i cele zajęć, które wyświetla przy użyciu tablicy interaktywnej lub rzutnika, oraz wspólnie z uczestnikami zajęć ustala kryteria sukcesu.
2. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: *Jakie są rodzaje umów? Które z nich można nazwać umowami społecznymi? Czym się od siebie różnią? Czy każdą umowę należy podpisać?*

Faza realizacyjna:

1. **Rybi szkielet.** Nauczyciel rysuje na tablicy schemat szkieletu ryby i zapisuje w jej głowie problem związany z tematem zajęć: *jakie są rodzaje umów społecznych?*. Następnie informuje uczniów, że będą pracować metodą rybiego szkieletu i wyjaśnia jej zasady. Uczniowie zgłaszają kolejno podstawowe czynniki mające związek z sytuacją zawartą w temacie, przechodząc do drobniejszych elementów. Każdy zgłaszany pomysł musi być odpowiednio uargumentowany, uzasadniony. Na koniec nauczyciel dokonuje podsumowania i, jeśli to konieczne, uzupełnia zaproponowane przez uczniów czynniki podstawowe lub szczegółowe.
2. **Praca z multimediami.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Schemat”. Odczytanie polecenia do multimediu: *Poniższy schemat pokazuje różnorodność form organizacji społecznej. Schemat ten jest oczywiście bardzo dużym uproszczeniem – pokazuje tylko cztery formy spośród niezliczonych sposobów organizowania się ludzi. Przeczytaj opisy tych czterech form i odpowiedz na pytanie,*

w jaki sposób organizowana jest władza w każdym z nich. Wspólna praca całego zespołu klasowego nad odpowiedziami.

3. **Ćwiczenia przedmiotowe.** Nauczyciel wyświetla na tablicy treść ćwiczenia nr z sekcji „Sprawdź się”. Uczniowie wykonują je w parach, a następnie porównują swoje rozwiązanie z innym zespołem, omawiając możliwe rozwiązania.

Faza podsumowująca:

1. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Spróbuj skonstruować argument alternatywny względem teorii umowy społecznej. Uzasadnij w ten sposób sens istnienia władzy państwowej.

Materiały pomocnicze:

- Brudnik E., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie: przewodnik po metodach aktywizujących*, Warszawa 2010.
- Migasiński J., *Filozofia nowożytna*, Warszawa 2011.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Schemat” do pracy przed lekcją. Uczniowie zapoznają się z jego treścią i przygotowują do pracy na zajęciach w ten sposób, żeby móc samodzielnie rozwiązać zadania.